

Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь

Установа адукацыі

“Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт
імя Максіма Танка”

Кафедра беларускага і рускага мовазнаўства

Вучэбны матэрыял па тэме

“Л Е К С І К А Г Р А Ф І Я”

па дысцыпліне “Беларуская мова”

для спецыяльнасці:

1-01 01 01 Дашкольная адукацыя

Склала дацэнт Мордас Н.Р.

Мінск

2018

ЗМЕСТ

I. Тэарэтычны раздзел

1.1. Лексікаграфія, яе прадмет і задачы

1.2. Экцыклапедычныя і лінгвістычныя слоўнікі

1.3. Тыпы лінгвістычных слоўнікаў

1.4. Беларускія экцыклапедычныя слоўнікі

1.5. Будова слоўнікавага артыкула ў экцыклапедычных і лінгвістычных слоўніках

1.6. З гісторыі беларускай лексікаграфіі

2. Пытанні да самакантролю ведаў

3. Практычныя заданні

1.1. Лексікаграфія, яе прадмет і задачы

Лексікаграфія (ад грэч. *lexikos* – які адносіцца да слова і *grapho* – пішу) – раздзел мовазнаўства, у якім вывучаюцца тэорыя і практыка складання слоўнікаў. У практычныя задачы лексікаграфіі ўваходзяць збор, сістэматызацыя, фіксацыя лексічнага матэрыялу, у тэарэтычныя – вызначэнне тыпаў слоўнікаў, прынцыпаў размеркавання слоў у слоўнікавых артыкулах, распрацоўка сістэмы памет і прыёмаў тлумачэння значэння слова.

Складанне слоўнікаў выклікаецца разнастайнымі навуковымі, культурнымі і практычнымі патрэбнасцямі: растлумачыць значэнне слоў, іх ужыванне, правапіс, паходжанне, дапамагчы ў авалоданні замежнай мовай і інш.. У слоўніках не толькі фіксуецца, сістэматызуецца і апісваецца лексіка беларускай мовы, але і замацоўваюцца літаратурныя нормы, што спрыяе павышэнню пісьменнасці і культуры маўлення.

1.2. Эцыклапедычныя і лінгвістычныя слоўнікі

Слоўнік – гэта кніга, у якой фіксуюцца словы, пададзеныя ў алфавітным (радзей – алфавітна-гнездавым) парадку; да слоў даюцца тыя ці іншыя тлумачэнні або пераклад на іншую мову.

“Слоўнік з’яўляецца адным з найважнейшых спосабаў характарыстыкі лексічнай сістэмы мовы. У адрозненне ад іншых формаў прадстаўлення слоўнікавага складу мовы, для лексікаграфічных прац характэрна:

- рознабаковасць аналізу (апісанне з розных пазіцый);
- паўната лінгвістычных звестак;
- доказнасць пададзенай інфармацыі.

У слоўніках моўныя адзінкі апісваюцца ў сукупнасці ўсіх іх уласцівасцей, таму лексікаграфічныя працы не толькі садзейнічаюць павышэнню культуры вуснага і пісьмовага маўлення, але і з’яўляюцца важным інструментам навуковых даследаванняў” [5.1.-- 2].

Усе слоўнікі традыцыйна можна падзяліць на два тыпы: лінгвістычныя і энцыклапедычныя.

1.3. Тыпы лінгвістычных слоўнікаў

Лінгвістычныя слоўнікі апісваюць словы мовы, тлумачаць іх значэнне, паходжанне, даюць ім характарыстыку і інш. Яны бываюць **аднамоўныя, двухмоўныя і шматмоўныя.**

Двухмоўнымі і шматмоўнымі з'яўляюцца перакладныя слоўнікі, у якіх словы адной мовы тлумачацца словамі іншай або некалькіх іншых моў. Да сучасных перакладных слоўнікаў у беларускай лексікаграфіі адносяцца «Беларуска-рускі слоўнік» у 2-х тамах (1988 - 1989 г.), «Руска-беларускі слоўнік» у 3-х тамах (3-е выд., 2002 г.), «Белорусско-русский словарь» (1975 г.) і «Русско-белорусский словарь» (1976) Грабчыкава, прызначаныя для сярэдняй школы, «Украінска-беларускі слоўнік» В. П. Лемцюговай (1980), «Падручны польска-беларускі слоўнік» пад рэдакцыяй А. Абрэмбскай-Яблонскай і М. Бірылы (1962), «Англійска-беларуска-рускі слоўнік» пад рэдакцыяй Т. М. Сушы і А. К. Шчукі (2004) і інш.

У аднамоўных слоўніках словы характарызуюцца сродкамі той мовы, да якой яны належаць. Аднамоўныя слоўнікі адрозніваюцца сваім зместам, прызначэннем і спосабамі апісання слоў, а таму падзяляюцца на тлумачальныя, дыялектныя, гістарычныя, этымалагічныя, тэрміналагічныя, фразеалагічныя, арфаграфічныя, арфаэпічныя, слоўнікі амонімаў, сінонімаў, паронімаў, іншамоўных слоў, марфемныя, словаўтваральныя, анамастычныя і інш.

Найважнейшае значэнне для вывучэння слоўнікавага складу мовы маюць **тлумачальныя** слоўнікі, у якіх найбольш поўна адлюстроўваецца лексіка мовы канкрэтнага гістарычнага перыяду. У іх тлумачыцца значэнне слова, даецца яго напісанне, указваецца месца націску, адлюстроўваецца граматычныя і стылістычныя асаблівасці, у многіх слоўнікавых артыкулах пасля знака **О** прыводзяцца тэрміналагічныя, а пасля знака **◇** -- фразеалагічныя словазлучэнні, у некаторых -- даведкі пра паходжанне слова. Прыкладамі такіх слоўнікаў з'яўляюцца «Тлумачальны слоўнік беларускай мовы» ў 5-ці тамах (1977 – 1984), «Тлумачальны слоўнік беларускай мовы» А. Я. Баханькова, І. М. Гайдукевіча, П. П. Шубы (1979) для сярэдняй школы, «Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы» пад рэдакцыяй М. Р. Судніка (1996).

Разнавіднасцю тлумачальных слоўнікаў з'яўляюцца **дыялектныя (абласныя)** слоўнікі, у якіх адлюстроўваецца лексіка адной гаворкі або групы гаворак: «Дыялектны слоўнік» Ф. М. Янкоўскага (вып. 1, 1959; вып. 2, 1960;

вып. 3, 1970), «Дыялектны слоўнік: 3 гаворак Зэльвеншчыны» П. У. Сцяцко (1970), «Тураўскі слоўнік» А. А. Крывіцкага, Г. А. Цыхуна, І. Я. Яшкіна і інш. у 5-ці тамах (1982 – 1987) і г. д.

Гістарычныя слоўнікі адлюстроўваюць лексіку мінулых эпох, час узнікнення і шляхі развіцця слоў. Старажытнабеларуская лексіка 15-18 ст. апісваецца ў “Гістарычным слоўніку беларускай мовы”, які пачаў выдавацца з 1982 г.

Паходжанне слоў тлумачыцца ў **этымалагічных** слоўніках. З 1978 г. распачата выданне “Этымалагічнага слоўніка беларускай мовы”, які ахоплівае агульнабеларускую лексіку, а таксама дыялектныя, запазычаныя, экспрэсіўныя словы.

У **тэрміналагічных** слоўніках тлумачацца тэрміны якой-небудзь галіны ведаў ці спецыяльнасці. Да слоўнікаў такога тыпу адносяцца, напрыклад, «Слоўнік лінгвістычных тэрмінаў» (1990), «Слоўнік акцэра і рэжысёра» (1995), «Кароткі тлумачальны слоўнік паліталагічных тэрмінаў» (1997), «Кароткі эканамічны слоўнік» (1993), «Кароткі беларускі слоўнік музычных тэрмінаў» (1992), «Тэрміналагічны слоўнік па вышэйшай матэматыцы для ВНУ» (1993), «Слоўнік фізічных і астранамічных тэрмінаў» (1979), «Руска-беларускі слоўнік па машынабудаванні» (1998), «Лаціна-руско-беларускі батанічны слоўнік» (1967), «Руска-беларускі слоўнік біялагічных тэрмінаў» (1992), «Руска-беларускі аграрнамічны слоўнік» (1994), «Расейска-беларускі хімічны слоўнік» (1993), «Русско-белорусский словарь спортивной терминологии» (1993), «Краткий русско-белорусский словарь терминов по спортивным играм» (1996), «Русско-белорусский медицинский словарь» (1993), «Расейска-беларускі вайсковы слоўнік» (1997), «Руска-беларускі фізічны слоўнік» (1999) і інш.

У беларускую мову ў розны час запазычана значная колькасць слоў з іншых моў. Такія словы фіксуюцца ў тлумачальных слоўніках і ў слоўніках іншамоўных слоў. **Слоўнікі іншамоўных слоў** адзначаюць паходжанне іншамоўнага слова, указваючы на мову-крыніцу і напісанне ў ёй слова, а таксама раскрываюць сэнс запазычанага слова. Да такога тыпу слоўнікаў адносяцца слоўнікі А.А.Булыкі: “Даўнія запазычанні беларускай мовы”(1972), “Слоўнік іншамоўных слоў” у 2 тамах (1999).

Вялікае практычнае значэнне ў засваенні правільнага напісання слоў маюць **арфаграфічныя** слоўнікі: «Арфаграфічны слоўнік для сярэдняй школы» М. П. Лобана, М. Р. Судніка (1982), «Арфаграфічны слоўнік» для

пачатковай школы (1982), «Слоўнік беларускай мовы. Арфаграфія. Арфаэпія. Акцэнтацыя. Словазмяненне» пад рэдакцыяй М. В. Бірылы (1987), «Кароткі слоўнік беларускай мовы: Правапіс. Вымаўленне. Націск. Словазмяненне. Словаўжыванне» Арашонкавай Г. У., Лемцюговай В. П. (1994) і інш.

Правільна выбраць патрэбнае слова з шэрагу блізкіх значэннем слоў дапамагаюць *слоўнікі сінанімаў*. У “Слоўніку сінанімаў і блізказначных слоў” М.К.Клышкі (2-е выд., 1993 г.) каля 1900 сінанімічных радоў, у якіх больш за 11 тысяч слоў і выказаў.

Значэнні слоў, якія блізкія па гучанні, знешнім афармленні, але розныя па значэнні, раскрываюцца ў *слоўніках паронімаў*. Такой лексікаграфічнай працай з’яўляецца слоўнік “Цяжкія выпадкі ўжывання блізкіх па гучанні слоў” С.М.Грабчыкава (1977 г.), у якім тлумачыцца звыш 1600 слоў-паронімаў.

У *фразеалагічных* слоўніках сабраны ўстойлівыя словазлучэнні (фразеалагізмы), тлумачыцца іх значэнне, прыведзены ілюстрацыі: «Слоўнік беларускай народнай фразеалогіі» Г. Ф. Юрчанкі (1972), «Фразеалагічны слоўнік для сярэдняй школы» Н. В. Гаўрош, І. Я. Лепшава, Ф. М. Янкоўскага (1973), «Этымалагічны слоўнік фразеалагізмаў» І. Я. Лепшава, у якім разглядаецца паходжанне фразеалагізмаў беларускай мовы (1981), «Фразеалагічны слоўнік беларускай мовы. У 2 т.» І. Я. Лепшава (1993) і інш.

У *марфемных* слоўніках вызначаецца марфемная будова слова. Прыкладам такога слоўніка з’яўляецца “Марфемны слоўнік беларускай мовы” А.М.Бардовіча і Л.М.Шакуна (2-е вад., 1989 г.).

Уласныя імёны фіксуюцца ў *анамастычных* слоўніках — антрапанімічных і тапанімічных *Антрапанімічныя* слоўнікі характарызуюць прозвішчы, імёны па бацьку, мянушкі, псеўданімы і інш.. Да такіх слоўнікаў адносяцца: “Беларуская антрапанімія” М.В.Бірылы (у 3-х ч., 1966—1982), “Слоўнік асабовых уласных імён” М.Р.Судніка (2-е выд. 2005), “Слоўнік асабовых уласных імён” А.К.Усціновіч (2011). *Тапанімічныя* слоўнікі фіксуюць найменні геаграфічных аб’ектаў (гарадоў, вёсак, рэк, азёр і інш.). Такімі слоўнікамі з’яўляюцца “Слоўнік назваў населеных пунктаў” (па абласцях) Я.Н.Рапановіча (у 6 т., 1977-1986) і даведнік “Назвы населеных пунктаў Рэспублікі Беларусь” па абласцях пад рэд. В.П.Лемцюговай (у 6 т., 2003-2010).

У апошнія дзесяцігоддзі з’явіўся цэлы шэраг лексікаграфічных прац, якія існуюць толькі ў віртуальнай прасторы — *электронныя слоўнікі* і

перакладчыкі: “Англійска-беларуска-польска-ўкраінскі тлумачальны слоўнік”, “Электронны граматыка-парадыгматычны слоўнік беларускай мовы Парадыгма” Ф.Піскунова, “Слоўнік беларускай мовы”, “Эсперанта-беларускі, беларуска-эсперанта слоўнік”, “Belazar”, “ArfaBel: беларускі арфаграфічны слоўнік» і інш.

1.4. Беларускія энцыклапедычныя слоўнікі

Энцыклапедычныя слоўнікі (грэч. *enkyklopaideia* кола ведаў) – гэта даведнікі, у якіх у сціслай форме пададзены асноўныя навуковыя звесткі пра з’явы і прадметы рэчаіснасці, пра розныя галіны навукі, тэхнікі, літаратуры, мастацтва і інш.. Яны тлумачаць не словы, а паняцці, абазначаныя словамі, апісваюць прадметы, з’явы, падзеі, расказваюць пра гістарычныя асобы, дзеячаў навукі, культуры і г. д.

Энцыклапедычныя слоўнікі падзяляюцца на **агульныя** і **галіновыя**. **Агульныя (універсальныя)** энцыклапедычныя слоўнікі даюць сістэматызаваныя звесткі па ўсіх галінах ведаў, назапашаных чалавецтвам, **галіновыя** – па адной галіне. Прыклады такіх слоўнікаў: «Беларуская Савецкая Энцыклапедыя» (БелСЭ) у 12-ці тамах (1969 – 1975), «Беларуская ССР. Кароткая энцыклапедыя» (КЭ БССР) у 5-ці тамах (1978 – 1981), «Беларуская энцыклапедыя ў 18 т.» (1996 – 2004). **Галіновыя** слоўнікі падаюць звесткі з якой-небудзь адной галіны навукі, культуры, вытворчасці і пад. Напр., «Энцыклапедыя літаратуры і мастацтва Беларусі» ў 5-ці тамах (1984 – 1987), «Энцыклапедыя прыроды Беларусі» ў 5-ці тамах (1983 – 1986), «Энцыклапедыя гісторыі Беларусі» ў 6-ці тамах (1993 – 2003) і інш. [5.1. -- 2].

1.5. Будова слоўнікавага артыкула ў энцыклапедычных і лінгвістычных слоўніках

Слова, якое тлумачыцца ў слоўніку, называецца **рээстравым (загаловачным) словам**. **Рээстравае слова** – слова, якое адкрывае слоўнікавы артыкул і размяшчаецца ў слоўніку адпаведна з прынятай у ім сістэмай размяшчэння. Рээстравае слова падаецца ў слоўніках у пачатковай форме: назоўнік – у назоўным склоне адзіночнага ліку, прыметнік, дзеепрыметнік – у назоўным склону адзіночнага ліку мужчынскага роду, дзеяслоў – у неазначальнай форме і г.д. Рээстравае слова разам з усімі звесткамі пра яго ўтварае **слоўнікавы артыкул**. Такім чынам, **слоўнікавы артыкул** – гэта загаловачнае слова з усёй прыведзенай да яго інфармацыяй.

Будова слоўнікавага артыкула вызначаецца тыпам слоўніка. Рээстрадавае слова ў энцыклапедычных слоўніках не мае граматычнай і стылістычнай характарыстыкі, у ім толькі пазначана месца націску, а таксама ўказваецца паходжанне запазычаных тэрмінаў. Рээстрадавымі словамі ў энцыклапедычных слоўніках з'яўляюцца назоўнікі або словазлучэнні з назоўнікамі; шырока ўключаюцца ў якасці загаловачных слоў уласныя назоўнікі (назвы краін, населеных пунктаў, водных басейнаў, прозвішчы выдатных людзей). Ілюстрацыямі ў слоўніках гэтага тыпу служаць малюнкi, табліцы, дыяграмы, рэпрадукцыі, карты, схемы, фотаздымкі.

У слоўнікавым артыкуле лінгвістычных слоўнікаў у залежнасці ад тыпу слоўніка, прызначэння і структуры даецца сэнсавая, граматычная, стылістычная характарыстыка слова; пераклад на іншую мову, ілюстрацыйны матэрыял, тэрміналагічныя спалучэнні, этымалагічная даведка.

Сэнсавую характарыстыку слова складае яго тлумачэнне. Тлумачэнне звычайна праводзіцца:

- апісальна, або шляхам лагічнага вызначэння;
- падбора сінонімаў;
- устанаўленнем словаўтваральных адносін.

Усе значэнні мнагазначнага слова падаюцца ў адным слоўнікавым артыкуле і пазначаюцца арабскімі лічбамі; словы-амонімы – у розных артыкулах.

Граматычная і стылістычная характарыстыкі даюцца шляхам выкарыстання розных памет. У граматычную характарыстыку ўваходзяць назвы часцін мовы (*наз., прым., прыназ.*), паметы роду (*м., ж., н.*), трывання (*зак., незак.*), ліку (*адз., няма, толькі мн.*), асобы (*1 і 2 ас. не ўжыв.*). У стылістычную – паметы, якія паказваюць абмежаванае ўжыванне слоў (*разм., абл., кніж., уст., ласк.*), сферу іх выкарыстання (*спец., астр., бат., філос.*).

Пераклад на іншую мову даецца ў перакладных слоўніках, ілюстрацыйны матэрыял залежыць ад тыпу слоўніка, а тэрміналагічныя і фразеалагічныя спалучэнні прыводзяцца адпаведна пасля знакаў **О**, **◇**. Для некаторых слоў прыводзіцца этымалагічная даведка – звесткі пра паходжанне слова.

1.6. 3 гісторыі беларускай лексікаграфіі

Лексікаграфія зарадзілася ў розных народаў свету, у тым ліку ў беларускага, з неабходнасцю тлумачэння незразумелых слоў, што пранікалі ў

тую ці іншую мову з розных крыніц. Беларуская лексікаграфія ўзнікла ў пачатку 16 ст. і прайшла тры этапы ў сваім развіцці.

Першы этап – даслоўнікавы – звязаны з дзейнасцю беларускага першадрукара Ф.Скарыны. Менавіта з яго рукапісных *глос*, пры дапамозе якіх Ф.Скарына тлумачыў незразумелыя стараславянскія або іншамоўныя словы словамі старабеларускай мовы на палях сваіх выданняў “Бібліі”, “Малой падарожнай кніжыцы”, “Псалтыра”, і пачынаецца развіццё беларускай лексікаграфіі. Ф.Скарына растлумачыў каля 200 слоў.

Другі этап – ранні слоўнікавы (канец 16 - 19 ст.) – характарызуецца не толькі з’яўленнем невялікіх, але ўжо асобных тлумачальных даведнікаў да канкрэтных тэкстаў, пры якіх яны і змяшчаліся, але і выданнем самастойных, больш поўных па ахопе лексічнага матэрыялу даведнікаў – лексісаў і лексіконаў. У канцы 16 ст. у сувязі з развіццём кніжнай справы функцыі такіх даведнікаў пашырыліся. Першы друкаваны перакладны слоўнік (“Лексисъ” Л.Зізанія) быў выдадзены ў 1596 г. У ім 1061 слова: царкоўнаславянскія і запазычаныя словы, перакладзеныя на старабеларускую мову. Наступным друкаваным слоўнікам быў “Лексиконъ” П.Бярынды, які выйшаў у 1627 г. і налічваў каля 7000 слоў: стараславянскія і запазычаныя словы (грэчаскія, чэшскія, нямецкія), растлумачаныя адпаведнымі словамі старажытнай беларускай, украінскай, часткова рускай і польскай моў. Гэта першы шматмоўны перакладны слоўнік. У 17-18 ст. выходзілі з друку і іншыя слоўнікі, але яны не мелі такога вялікага значэння для развіцця беларускай лексікаграфіі, як “Лексисъ” Л.Зізанія і “Лексиконъ” П.Бярынды.

Са слоўнікаў 19 ст. (рукапісных і друкаваных) найбольш каштоўны тлумачальны “Слоўнік беларускай мовы” І.І.Насовіча (1870). У ім поўна адлюстравана лексіка жывой беларускай мовы таго часу (больш за 30000 слоў). Аўтар выяўляе значэнні мнагазначных слоў, дае граматычную характарыстыку і ўказвае на сферу ўжывання слоў, тлумачыць паходжанне некаторых з іх.

Трэці этап – этап высокаразвітай лексікаграфіі (канец 19-20 ст.) – характарызуецца з’яўленнем разнастайных тыпаў і відаў слоўнікаў, што звязана з пашырэннем функцый мовы, неабходнасцю абслугоўвання разнастайных сфер грамадства. Цэнтрамі лексікаграфічнай працы ў РБ з’яўляецца Інстытут мовазнаўства імя Якуба Коласа АН, кафедры беларускай і рускай моў ВНУ рэспублікі. Зборам, сістэматызуючай матэрыялу і ўкладаннем слоўнікаў займаюцца як калектывы навуковых супрацоўнікаў гэтых устаноў, так і асобныя вучоныя-моваведы.

2. Пытанні да самакантролю ведаў

1. Раскрыйце сэнс тэрміна “лексікаграфія”.
2. Што з’яўляецца прадметам лексікаграфіі?
3. У чым заключаецца задача лексікаграфіі?
4. Якая кніга называецца слоўнікам?
5. На якія два тыпы падзяляюцца ўсе слоўнікі? Чым яна адрозніваюцца?
6. Якія слоўнікі адносяцца да лінгвістычных?
7. Назавіце тыпы лінгвістычных слоўнікаў. Прывядзіце прыклады.
8. Якія слоўнікі адносяцца да энцыклапедычных? На якія разрады яны падзяляюцца?
9. Прывядзіце прыклады найбольш вядомых беларускіх энцыклапедычных выданняў.
10. Што такое рэестравае слова?
11. Што такое слоўніковы артыкул?
12. Як будуюцца слоўніковыя артыкулы ў энцыклапедычных і лінгвістычных слоўніках?
13. Раскажыце пры гісторыю беларускай лексікаграфіі.

3. Практычныя заданні

1. Параўнайце лінгвістычны і энцыклапедычны слоўнікавыя артыкулы (зыходная форма загаловачнага слова, тлумачэнне, паметы, ілюстрацыі, наяўнасць лінгвістычнай і пазалінгвістычнай інфармацыі).

Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы

(2-е выд. Мінск, 1999)

АПАЛОНІК, -а, м. Вялікая лыжка, якой разліваюць страву. *Васіліна прысела каля Каспара і драўляным апалоннікам наліла ўсім стравы. Броўка. Там, над ахутанымі парай катламі, з навішым у наветры на паўдарозе апалонікам стаяла Ліда. Карпюк.*

БАЗАР, -у, м. 1. Гандаль (пераважна прыватны) прадуктамі і іншымі таварамі шырокага ўжытку ў пэўныя дні на спецыяльна адведзеных плошчах. *Базар пачаўся рана. // Вялікі перасвяточны або сезонны гандаль спецыяльнымі таварамі, звычайна на адкрытым месцы. Кніжны базар. Навагодні базар. // Людзі, што знаходзяцца на базары. Базар ужо раз'язджаўся. Збегся ўвесь базар.*

2. Спецыяльна адведзенае месца з адвапеднымі прыстасаваннямі і будынкамі для гандлю. *Маўчаць спусцела голяя базары. Сіпакоў.*

3. перан. Разм. Бязладная гаворка, крык, тлум. – *Дык рабіць жа што будзем? Чаго ж гэта мы базар адкрылі тут?* Галавач.

◇ **Птушыны базар** – месцы на берагах мора, дзе гняздзяцца вялікі масы птушак.

[Перс. Basar.]

ЭТНАГРАФІЯ БЕЛАРУСІ. Энцыклапедыя

(Мінск, 1989)

АПАЛОНІК, п а л о н і к, вялікая драўляная лыжка, якой разліваюць страву. Вырабляюць з мяккіх парод дрэва. Мае зграбную форму, зручны ў карыстанні. У наш час замест А. выкарыстоўваецца *чарпак*. На Палессі А. называюць перапечку (хлеб круглай формы, пераважна з пшанічнай мукі).

БАЗАР, 1) гандаль (пераважна прыватны) прадуктамі і інш. Таварамі шырокага ўжытку ў пэўныя дні на спецыяльна адведзеных плошчах; вялікі

перадсвяточны або сезонны гандаль спецыяльнымі таварамі, звычайна на адкрытым месцы. 2) Спецыяльна адведзенае месца з адпаведнымі прыстасаваннямі і будынкамі для гандлю; тое, што і *рынак*.

2. Параўнайце спосабы падачы ў тлумачальных слоўніках беларускай, рускай і ўкраінскай моў слова святы (асаблівасці тлумачэння, памет, ілюстрацый, пазалінгвістычнай інфармацыі).

Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы
(2-е выд. Мінск, 1999)

СВЯТЫ, -ая, -ое. 1. Прасякнуты высокімі пачуццямі, узвышаны, чысты, высакародны (высок.). *Святая любоў да Радзімы.*

2. Сапраўдны, запаветны, выключны па сваёй важнасці, велічны. *С. абавязак дзяцей – паважаць бацькоў.*

3. перан. Бездакорны ў сваім жыцці, паводзінах, высокамаральны. *Святая вада. Не такі ён с., як здаецца* (не такі бязгрэшны).

4. У рэлігійна-містычных уяўленнях: надзелены боскай сілай, вышэйшай дасканаласцю і чыстатой. *Святая тройца.*

5. у знач. наз. **святы**, -ога, м., святая, -ой, ж. У хрысціян: чалавек, які ўсё жыццё прысвяціў служэнню богу і рэлігіі, а пасля смерці прызнаны царквой нябесным заступнікам веруючых. *Абразы са святымі.*

◇ **Святая святых** (высок.) – пра нешта самае дарагое, велічнае.

Ожегов С.И. Словарь русского языка
(23-е изд. Москва, 1990)

СВЯТОЙ, -ая, -ое; свят, святая, свято. 1. Проникнутый высокими чувствами, возвышенный, идеальный (высок.). *Святая любовь к Родине.*

2. Истинный, величественный, исключительный по важности (высок.). *Святое дело. Святая обязанность.*

3. В религиозных представлениях: обладающий божественной благодатью. *С. праведник. Святая вода.*

4. **святой**, -ого, м. В христианстве и некоторых других религиях: человек, посвятивший свою жизнь церкви и религии, а после смерти признанный образцом праведной жизни и носителем чудодейственной силы. *Культ святых. Причислить к лику святых.*

◇ **Святая истина** – о чём-н. бесспорном, неоспоримом. **Святая святых** (высок.) – нечто самое дорогое, сокровенное. **Хоть святых выноси** (разг.) – о невообразимом шуме, беспорядке. **Свято место пусто не бывает** (разг.

ирон.) – всегда найдётся тот, кто займёт какое-н. освободившееся место, должность.

Великий тлумачний словник сучасної української мови
(Київ, 2003)

СВЯТИЙ, поет. **свят**, -а, -е. 1. Пов'язаний з релігією, Богом, наділений божественною силою. // Перейнятий божественною силою. // Уживається як постійний епітет до слів, пов'язаних із місцями або предметами релігійного поклоніння. // Освячений. // (тільки **свят** – повторюване). Уживається при вираженні переляку, подиву, обурення. *Святе Письмо. Святий Дух. Святий Боже!*

2. Який, за християнською релігією, провів життя у служінні Богові та якого після смерті церква визнала небесним заступником віруючих. // у знач. ім. **святі**, -тіх, *мн.* Люди, які все життя присвятили служінню Богові й після смерті визнані церквою небесними заступниками віруючих. * У порівн. // у знач. ім. **святі**, -тіх, *мн.* Те саме, що **ікони** (див. **ікона**). Життя святих. 30

3. Стос. до Великодня. // Уживається як постійний епітет до свят, визначених християнською релігією. *Свята вечеря. Святий вечір.*

4. *перен.* Морально чистий, благородний, бездоганний у житті, поведенці тощо. // Не винний у чому-небудь, перед кимсь; безгрішний. // Освячений високою метою. // Особливо почесний. *Святий обов'язок. Свята правда.* ** **Свята справа**: а) добра, потрібна, корисна справа; б) добре, прекрасно. **Свята наївність** – простодушна, нехитра, наївна людина.

5. Якого глибоко шанують; дорогий, заповітний. // Непорушний, непохитний. // Якого мають дотримуватися всі, обов'язковий для всіх. // Звичний, природний, особливо бажаний. ** **Свята святих**: а) щось таємне, неприступне для непосвячених; б) щось недоторканне.

3. Прачытайце, захоўваючы правілы арфаэпіі. Выпішыце з тэксту па два назоўнікі, дзеясловы і прыметнікі, самастойна складзіце з імі тлумачальны і экцыклапедычны слоўнікі (захоўваючы ўсе лексікаграфічныя патрабаванні).

Табе, шчодры сялянскі стол, хочацца сказаць ласкавае слова. Я памятаю кожную метку на тваіх дошках: вось гэтыя шрамы ад вострага нажа асталіся з таго часу, калі дзед крышыў на ім табаку, а бабуля – капусту; гэтыя кругленькія ямачкі – сляда ад моцных арэшкаў, якія не тое, што раскусіць, але і разбіць малатком было цяжкавата; а вось гэтыя зарубкі на тваіх ножках

расказваюць, як падымаюцца ўверх дзеці – на адзін сантыметр, на два, на тры...

Ты, моцны вясковы стол, заўсёды вытрымліваў вялікія нагрузкі заручын, вяселляў, радзін, хрэсьбін. І не адзін госць, паддаўшыся шчодрасці медавухі, седзячы на лаве, міжвольна схіляў да цябе сваю зацежалелую раптам галаву, клаў паголеную дзеля свята шчаку на твае халаднаватыя, выслізганыя міскамі ды кубкамі дошкі.

Ты прапах куляшом, аўсяным кісялём, капустаю, блінамі, талакном, бабкаю, клёцкамі ды бульбаю з грабамі. І хоць сёння ўжо ў вёсках не пякуць свайго хлеба, я веру, што ты ўсё яшчэ памятаеш цеплыню і пах загарэлыхх, пасаджаных на кляновы ліст і ўкрытых бялюткім ручніком караваяў, якія толькі што вынялі з печы...

Я.Сіпакоў